

НАРАТИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Наталія Василівна Чепелєва¹, Світлана Юрївна Рудницька²

¹Дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-дослідної роботи Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2085-4148>

²Доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0141-6337>

UDC: 159.923.2

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі нарративного конструювання особистісного досвіду як смислової інтеграції окремих подієвих блоків життя індивіда в зв'язу цілісність шляхом мовленнєвих практик у процесі особистісного смислотворення. У межах психолого-герменевтичного підходу особистісний досвід розглянуто як смислову систему, що конструюється з плінних подій шляхом відбору значимих для особистості на даний момент подій та впорядкування їх у певні нарративні структури. Провідним механізмом даного процесу виділено інтерпретацію, що передбачає породження нових смислів через задіяння процесу діалогічної взаємодії внутрішнього та зовнішнього контекстів особистості. Конструювання особистого досвіду визначено однією з найважливіших умов особистісного розвитку, оскільки у нарративі, об'єктивовано смислові структури особистості. Встановлено, що основні характеристики нарративного конструювання досвіду співвідносяться з провідними вимірами розвитку особистості – біологічним, соціальним та особистісним та рівнем розвитку інтерпретаційних процесів, притаманних кожному з цих вимірів. Основними видами нарративного конструювання досвіду визначено квазінарративний, нарративний та метанарративний, а його основними типами – ситуативний, подієвий та смисловий. Серед провідних психологічних механізмів виокремлено квазіінтерпретацію, інтерпретацію та діалог.

Ключові слова: психолого-герменевтичний підхід, нарративне конструювання досвіду, розвиток особистості, інтерпретація, особистісний досвід, діалог, характеристики нарративного конструювання досвіду.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Аналіз провідних тенденцій сучасної культури показав, що прискорення змін у суспільстві, різка зміна потоку ситуацій, що йдуть через канал особистого досвіду сучасної людини та зростаюче різноманіття призводять до нестабільної ментальної моделі світу, що пов'язане, насамперед, з труднощами процесів осмислення нескінченного потоку інформації, яка надходить із соціокультурного середовища, неможливості її адекватно інтерпретувати, вибудовувавши на цій основі власний життє-

вий та особистісний досвід як основу розвитку національної та особистісної ідентичності.

Для сучасного соціуму характерним є «проковтування» непроінтерпретованої, неосмисленої інформації, що, у свою чергу призводить до того, що людина (особливо молода з ще нестійкими особистісними структурами – цінностями, переконаннями, смислами) стає беззахисною перед маніпуляціями, оскільки їй бракує власної семіотичної бази, що дозволяє включати смислові процеси під час сприймання інформації. Мається на увазі запозичена із культури система сюже-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Natalia Chepeleva, Svitlana Rudnytska

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

тів, текстів, яку особистість накладає на ту чи іншу інформацію, трансформуючи її таким чином у власний смисловий простір.

Подолання вказаної тенденції можливе шляхом розвитку в особистості відповідального авторського ставлення до себе та власного життя. Одним із шляхів такого розвитку є спеціальне герменевтичне виховання, що передбачає розвиток у людини здатності до конструювання власного досвіду дискурсивними засобами як необхідної умови формування, вибудовування власної життєвої історії на основі соціокультурних зразків, які відображені у різного типу текстах(творах культури, засобах масової інформації, сімейних та власних історіях тощо). Це створює передумову для авторської участі особистості в підтримці та укріпленні власної цілісності, пошуку нової системоутворювальної основи, нового сенсу життя. Інакше кажучи – це конструювання себе та власного життя за допомогою дискурсивних засобів (насамперед, нарративних текстів), шляхом створення неповторної власної особистісної історії, яка вплетена в історію власної культури та держави.

Процес конструювання особистістю власного досвіду передбачає приведення нею всіх своїх уявлень, понять, поглядів, принципів, концепцій, інтерпретаційних моделей світу в єдину систему, їх упорядкування, організацію в єдину зв'язану структуру, що допомагає особистості осягнути сенс подій і вчинків власного життя і життя інших. Такими структурами є структури дискурсивні, насамперед наратив. Інакше кажучи, наративне конструювання досвіду передбачає процес його трансформації з особистого на особистісний – освоєний, привласнений, осмислений, асимільований, проінтерпретований, тобто вибудований самою особистістю. Як зазначає О.О. Труфанова, «коли ми говоримо про конструкцію, ми говоримо про щось, що а) складається із окремих частин, складених разом відповідно до певної логіки; б) конструюється, тобто створюється, не має спочатку властивого буття, але стає, виникає в результаті діяльності суб'єкта або суб'єктів, що створюють дану конструкцію (Труфанова, 2018).

Таким чином, дискурсивне (нарративне) конструювання особистісного досвіду доцільно розглядати як інтеграцію окремих різнорідних «дискурсивних реальностей» індивіда в зв'язну цілісність шляхом мовлен-

невих практик у процесі особистісного смислотворення (смисловідтворення). Його можна тлумачити як багатовимірний незворотний процес формування смислової системи особистості: створення «смислового порядку» з динамічного хаосу, який, своєю чергою, становить потенційну надскладну впорядкованість, відкриту нерівноважну систему. Конструювання особистісного досвіду наділяє реальність статусом нерозривності та когерентності. Суб'єкт прагне оформити зміст свого досвіду так, щоб він міг бути ним затребуваним на наступних етапах життєвого шляху.

Зазвичай перебудову смислової системи особистості пов'язують із кризовими періодами її розвитку. Переживаючи екзистенційний вакуум, людина потрапляє в ситуацію необхідності розв'язання нових «завдань на смисл». Рефлексуючи власну обмеженість, особистість орієнтується на розширення контекстів осмислення світу: привласнення нових смислів, конструювання моделей трансформації життєвого шляху, набуття оновленої ідентичності, «Себе як Іншого».

У цьому процесі людина як суб'єкт постає завжди більше самої себе як об'єкта, внаслідок чого вона приречена постійно реінтерпретувати власний досвід, повністю ніколи не вичерпуючи його своїми інтерпретаціями. Так, з погляду Ф. Варела, людина живе у світі нескінченних метаморфоз та інтерпретацій, що постійно змінюються (Varela, 1991). Саме ця перманентна напруга, визнання неповноти конструйованого досвіду за допомогою діалогу (думок, які доповнюються думками Іншого) і зумовлює нові рефлексії досвіду, осмислення власних намірів щодо способів його текстової об'єктивації (висловлювання, наратив, твір) (Чепелева, 2018), спонукаючи людину до саморозвитку.

Аналіз ключових досліджень і публікацій з проблеми. Наукові дослідження із спорідненої проблематики здійснюються на основі постнекласичного методологічного підходу, що містить такі напрями досліджень, як соціальний конструкціонізм (П. Бергер (Berger, 1966), К. Герген (Джерджен, 1995), Т. Лукман (Berger, 1966) та ін.), нарративна психологія (В. Барр (Burr, 1995), Р. Барт (Барт, 1994), Й. Брокмейер (Брокмейер, 2000), Дж. Брунер (Брунер, 2005), К. Герген (Джерджен, 1995), М. Готдінер (Gotdiener, 1998), Д. МакАдамс (McAdams, 2008), Т.Р. Сарбін

(Sarbin, 1986), М. Уайт (Write, 1973), Р. Гарре (Harré, 1989), Дж. Шоттер (Shotter, 1997)) і наративна практика (К. Калмыкова (Калмыкова, 1998), Дж. Комбс (Фридман, 2001), М.Л. Кроссли (Кроссли, 2013), Е. Мергенталер (Калмыкова, 1998), Дж. Фридман (Фридман, 2001)), дискурсивна психологія (Дж. Поттер (Potter, 1993), Р. Гарре (Harré, 1989), Дж. Шоттер (Shotter, 1997) тощо).

Концептуальні основи дослідження наративного конструювання досвіду особистості становлять положення наративної психології (Р. Барт (Барт, 1994), Дж.Дж. Бауэр (Bauer, 2004), Дж. Бедлей (Baddeley, 2007), Й. Брокмайер (Брокмейер, 2000), К. Герген (Джерджен, 1995), М. Готдінер (Gotdiener, 1998), Д.П. МакАдамс (McAdams, 2008), Д.Е. Полкінгхорн (Polkinghorne, 1989), Т.Р. Сарбін (Sarbin, 1986), Дж.А. Сінгер (Baddeley, 2007), Х. Уайт (Write, 1973), Р. Гарре (Harré, 1989), Н.В. Чепелева (Чепелева, 2020), Дж. Шоттер (Shotter, 1997)), що звертаються до витоків комунікативно-діалогічного повороту в психології (М.М. Бахтін (Бахтин, 1975), Л.С. Виготський (Вьготський, 1986), Ю.І. Машбиць (Машбиць, 2002), Б.Ф. Поршнев (Поршнев, 1979)).

Мета статті – схарактеризувати психологічні особливості наративного конструювання досвіду та його зв'язок з розвитком особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В межах психогерменевтичного підходу особистісний досвід ми розглядаємо як смислову систему, що конструюється із плінних подій (особистий досвід) шляхом відбору значимих для особистості на даний момент подій та впорядкування їх у певні дискурсивні структури. Як вже зазначалося, основним видом дискурсивного конструювання досвіду є конструювання наративне, а його провідним механізмом виступає механізм інтерпретації. При цьому значну роль у процесі наративного конструювання досвіду відіграють культурні зразки. Як зазначає Дж. Брунер, в культурі виникають деякі «офіційні» варіанти норми: типові оцінки, уявлення, практики (Брунер, 2006). Інакше кажучи, процес інтерпретації відображає не лише особливу позиції конкретної людини, а й соціально випрацювані способи конструювання реальності.

Наративи дозволяють нам конструювати влас-

ний досвід різноманітними способами. Наприклад, ми можемо осмислювати та описувати свій минулий досвід, а також виправляти, редагувати та інтерпретувати його. Крім того, наративи надають можливість людині поєднувати минулий досвід з теперішнім і навіть з майбутнім, яке лише проєктується, узгоджуючи між собою різноманітні версії себе. Дана характеристика наративу є важливим інструментом (ре)конструювання досвіду і, відповідно, ідентичності особистості.

Як зазначає Дж. Брунер, у конструюванні особистого світу провідна роль належить оповіданню (нاراتиву), в якому втілюється деяка центральна смислова лінія, що поєднує різні події в єдину картину. На рівні культури, як і на рівні індивідуальної психіки, наратив відіграє інтегруючу роль, зазначає дослідник. На рівні індивідуальної психіки вміння конструювати та розуміти наративи вкрай важливо для свідомого управління життям, успішного пристосування до майбутнього, знаходження власного місця в навколишньому світі (Брунер, 2006). Тобто наратив можна тлумачити як специфічний інструмент смислоутворення, яке й лежить в основі конструювання досвіду особистості. Інакше кажучи, досвід конструюється саме в наративі, тобто наратив – це не репрезентація, а різновекторна, тобто спрямована у минуле, теперішнє й майбутнє конструкція.

Слід також наголосити на вирішальній ролі контексту (особистого, соціокультурного, подієвого), який «задіює» механізм інтерпретації, дозволяючи вибудувати актуальну для особистості смислову систему. Якщо говорити про особисті контексти, то, на думку О.Є. Сапогової, до них належать актуальні інтереси, прагнення, персональні проєкти, життєві завдання, що постають у різні вікові періоди життя тощо (Сапогова, 2020). На наш погляд, до них слід додати й травмуючі контексти, які видозмінюють наявну смислову конструкцію особистості, а також негативні спогади, оцінки тощо. Якщо ж йдеться про зовнішні контексти, то до них, передусім, ми відносимо ситуації невизначеності, подій, що не підлягають контролю конкретної людини. Причому ці негативні події можуть сприяти як розширенню, так й звуженню, збідненню смислових контекстів особистості.

У той же час конструювання особистого досві-

ду, розуміння реальності та себе в ній є однією з найважливіших умов особистісного розвитку. Пов'язано це з тим, що в особистісному тексті, насамперед нарративі, відображено та об'єктивовано смислові структури особистості, а останнім часом все більше дослідників приходять до розуміння особистості як психологічної категорії в її смисловій інтерпретації. Тобто під специфічним змістом особистості розуміється її смисловий вимір, її внутрішній світ, що має смислову природу (Капрара, 2003). Саме смислові структури забезпечують орієнтацію особистості в сфері її існування в соціокультурному середовищі. Таким чином, сенси виступають як механізми смислової регуляції життєдіяльності людини, як засіб її зв'язків з навколишнім.

Провідним механізмом нарративного конструювання досвіду, а отже й збагачення смислової системи особистості є інтерпретація (Чепелева, 2020). Тут ми спираємося на підходи, які тлумачать інтерпретацію як «мистецтво конструювання». Тобто мета інтерпретації полягає у відновленні втраченої або в підтримці наявної гармонії внутрішнього світу особистості та усунення когнітивного дисонансу (Демьянков, 1989). На думку Дж. Джерджена, конструювання визначається процесами «за допомогою яких люди описують, інтерпретують або будь яким іншим способом роблять для себе зрозумілим цей світ (включаючи їх самих), де вони живуть (Джерджен, 1995).

Інтерпретація розглядається нами як осмислення тексту, накидання смислу на текст (Гадамер, 1988), що призводить до вбачання в повідомленні певного смислу, відсутнього в самому тексті. Особистість у процесі інтерпретації будує свій «зустрічний текст», що базується на смисловій основі вихідного повідомлення, однак доповнює його власним осмисленням текстової інформації. Таким чином, інтерпретація є механізмом смислового збагачення тексту, що здійснюється завдяки зануренню у контекст – особистісний, діяльнісний, культурний. Саме він задає ті інтерпретаційні рамки (схеми), які, з одного боку, обмежують смисловий простір тексту, дозволяючи відкинути нерелевантні смисли, з іншого – розширює його, збагачуючи новим розумінням змісту повідомлення, сприяючи тим самим породженню, синтезу нових смислів (Проблемы психологической герменевтики, 2009).

Таким чином, нарративне конструювання досвіду здійснюється завдяки смисловій інтеграції окремих подієвих блоків у цілісний дискурс, яка великою мірою забезпечується інтерпретаційними процесами. Інтерпретація як один із провідних механізмів конструювання досвіду особистістю, що розвивається, передбачає породження нових смислів через задіяння процесу діалогічної взаємодії внутрішнього та зовнішнього контекстів особистості. Вона великою мірою забезпечується також інтелектуальними процесами, оскільки може тлумачитися як процес постановки задач саморозвитку та самопроектування, а здатність її здійснювати залежить від рівня розвитку основних інтелектуальних метакогніцій особистості. (Смульсон, 2003).

Крім того, в процесі інтерпретації нової інформації можуть залучатися нові смислові теми, якщо нова інформація є тематично нерелевантною наявному досвіду. І тут багато чого залежить від того, що можна назвати дискурсивним багатством досвіду та дискурсивною компетентністю особистості, тобто вміння залучити в процес інтерпретації нової, незвичної інформації не лише нові інтерпретаційні схеми, а й готовність до сприйняття нових смислових тематичних утворень. Звичайно, це стає можливим лише за умови наявності достатнього дискурсивного репертуару, тобто соціокультурних ресурсів особистісного досвіду.

Основою для цього процесу є культурні метанаративи, що засвоюються особистістю у процесі соціалізації. Відбувається мов би «вращення» у нарративні структури, оскільки вони є вираженням перетину індивідуальних та соціальних полюсів людського життя, дозволяючи на основі осмислення соціокультурного досвіду та співвіднесення його з досвідом особистим вибудовувати особисту біографію, власну долю. Таким чином, можна вважати, що нарративні шаблони конструювання життєвого досвіду стають життєвими шаблонами, згідно яких конструюються не лише оповіді, а й вчинки людей.

Отже, типові смислові структури досвіду особистості суттєво визначаються мовою, завдяки якій породжуються базові наративи культури (метанаративи), базові сюжети, що значною мірою відповідають пануючим у певному суспільстві типово релевантним схемам досвіду. Через наративи можуть

транслюватися знання, пов'язані із смисловими областями, що є недосяжними для безпосереднього досвіду. Крім того, в базових наративах культури закладені соціальні цінності, типові схеми розуміння та сценарії поведінки в тих чи інших ситуаціях. Це забезпечує як засвоєння соціокультурного досвіду, так й взаєморозуміння членів певного соціокультурного ареалу.

Крім того, культурні метаповідомлення (метанаративи) містять інформацію не лише про способи організації досвіду, але й про те, що є важливим, цінним, на які відмінності між людьми слід звертати увагу, а які можна проігнорувати тощо. Однак вони мають доповнитися приватними схемами інтерпретації, які слугують матеріалом для формування особистих наративів, що, своєю чергою, забезпечує можливість тлумачення соціокультурної реальності та орієнтації в ній. При цьому під реальністю ми розуміємо не лише зовнішній світ, а й реальність внутрішнього досвіду (психічну реальність), орієнтація в якій є важливою умовою формування особистої ідентичності, а також саморозвитку людини, становлення її як особистості.

Саме залежність від культурних конвенцій, на думку Дж. Брунера, дозволяє визначити культуру оповідача, притаманні йому домінуючі теорії «можливих життів». По суті, один із найбільш важливих способів схарактеризувати культуру, зазначає дослідник, – це схарактеризувати пропоновані нею наративні моделі опису перебігу життя. У набір інструментів будь-якої культури входить не лише запас канонічних життєвих історій, а й формальні елементи, що підлягають комбінуванню – канонічні позиції та обставини, з яких її члени можуть конструювати свої власні життєописи. Культурно зумовлені когнітивні та лінгвістичні процеси, які регулюють акт оповіді про власне життя, стають здатними структурувати перцептивний досвід, організовувати пам'ять, сегментувати і наділяти метою самі життєві події. Кінець кінцем ми стаємо тими автобіографічними наративами, за допомогою яких ми оповідаємо про власне життя. Але завдяки культурній зумовленості даного процесу ми також стаємо варіантами канонічних форм, що існують в культурі. (Брунер, 2005).

Виходячи із зазначених вище положень, нами було виділено основні характеристики наративного конструювання досвіду з огляду на основні виміри роз-

витку особистості за Д.О. Леонтєвим. Згідно Д.О. Леонтєву (Леонтєв, 2013) є декілька вимірів розвитку. У першому людина виступає як біологічна одиниця, такий розвиток є універсальним, і його результатом є морфологічне та функціональне дозрівання, яке дозволяє оптимально пристосуватися до навколишнього. На нашу думку, – це досеміотичний рівень розвитку людини, тут ще немає потреби у символізації, яка о однією з основних психологічних потреб людини, (Мадди, 2005), немає знакового опосередкування власної діяльності та розвитку. Дискурси на цьому рівні задаються ззовні, причому вони є нормованими згідно тієї чи іншої соціокультурної епохи.

Другий вимір розвитку – соціальний, результатом якого є соціальний індивід і те, що можна назвати базовою особистістю. За В.М. Розіним, соціальний індивід – це людина, що належить до певної культури і діє відповідно до її основних реалій. Така особистість не створює власний «Я-текст», а запозичає тексти, міфи, сценарії тощо із соціокультурного оточення. Вона ще не є автором, а скоріше читачем соціокультурного дискурсу та навіть його плагіатором (Дискурсивні технології..., 2019). Тому базова особистість не створює власні життєві та особистісні проекти, а користується тим, що їй пропонують соціум і культура. На цьому рівні немає також саморозвитку, а є розвиток, що визначається основними соціокультурними інститутами – сім'єю, школою, ЗМІ тощо.

Отже на соціальному рівні розвиток особистості визначає фундаментальний дискурс (В.І. Розін), який виступає в ролі соціальної норми та сприймається людиною як сама реальність. Приймаючи певний фундаментальний дискурс, особистість починає діяти в його межах, вводячи у них будь-який матеріал і власні дії та вчинки. Засвоюється фундаментальний дискурс через соціальні дискурсивні практики, до яких належать освіта, засоби масової інформації, мистецтво, професійні заняття, образ та стиль життя тощо. Ці дискурси задають також сценарії поведінки, а також життєві та особистісні проекти.

Таку особистість можна назвати особистістю конформістського типу (Мадди, 2005), якій нічого більше не потрібно: є біологічні нужди та соціальні ролі, вона цілком задоволена життям у цих двох вимірах,

третього для неї просто не існує. Людина пливе за течією, тобто буде життя адаптивним чином.

Коли ж на перше місце виходять психологічні потреби, тоді перед людиною постає питання про сенс життя, і вона починає будувати образ майбутнього, що дає їй могутню опору для опосередкування свого життя у вигляді життєвих цілей, смислів, завдань і відкриває шлях до переходу на наступний, особистісний рівень розвитку.

На думку С. Мадді, універсальними психологічними потребами людини є потреби в символізації, уяві та судженні (Мадді, 2005). Якщо у людини наявні усі ці потреби, то вона налаштована аналізувати, інтерпретувати та реконструювати власний досвід, категоризуючи, трансформуючи та оцінюючи його, що, у свою чергу, відкриває шляхи до виходу на третій, особистісний рівень власного розвитку. Це, своєю чергою, спонукає людину до самовиховання, самоосвіти, саморозвитку – усіх процесів, що лежать в основі як життєвого, так й особистісного самопроекування.

У цьому випадку, як зазначає Д.О. Леонтьєв, сама особистість стає чинником свого розвитку, хоча відбувається це далеко не в усіх. Особистісний рівень розвитку, на відміну від перших двох, не є обов'язковим, він, скоріше, факультативний (Леонтьєв, 2013). Завдання, що розв'язуються тут – не обов'язкові, не нормативні, а факультативні, насамперед – це завдання на смисл.

Для кожного з вказаних вимірів особистісного розвитку характерними є рівні, типи, механізми та стратегії нарративного конструювання досвіду особистості. Розглянемо їх докладніше.

У межах біологічного виміру особистісного розвитку домінує квазінарративний рівень, для якого характерним є механічне поєднання окремих фактів, ситуацій, які відбуваються впродовж певного періоду часу. Основний тип конструювання досвіду – ситуативний, події як осмислений та вербалізований фрагмент досвіду не беруться до уваги. Одиницями досвіду, відповідно стають факти та ситуації.

У межах другого (соціального) виміру особистісного розвитку людина вже буде нарративи, тобто переходить на нарративний рівень конструювання власного досвіду. Відбувається цей процес шляхом відбору

певних подій, керуючись критерієм їх релевантності, тобто значимості для тієї конкретної історії, яку людина хоче розповісти. Як зазначає В. Шмідт, проводячи свій відбір, людина мов би прокладає через нарративний матеріал смислову лінію, яка виділяє один елемент та відкидає інші (Шмідт, 2003). Основний тип конструювання досвіду в цьому випадку – подієвий, який базується на подіях як провідній категорії досвіду в рамках соціального виміру розвитку.

У межах третього (особистісного) виміру розвитку задіюється смисловий тип конструювання досвіду, що призводить до створення метанаративу як провідної характеристики життєвого світу особистості. Відповідно одиницями досвіду, які лежать в основі його конструювання, є лейтмотиви та тезауруси. Лейтмотив, спираючись на роботи Бориса Гаспарова (Гаспаров, 1993), ми визначаємо як головну життєву тему, тобто основу для створення життєвої історії шляхом зв'язування основних подій життя в упорядковану послідовність. Він задається культурою, вихованням, освітою, читанням, усіма тими зовнішніми впливами, які трансформуються в особистісну систему смислів, вибудовуючи лінію життєвої історії людини, її життєвого світу (Чепелева, 2011). Тезаурус, спираючись на концепцію Лукових, ми тлумачимо як конструкцію знань, основним призначенням якої є орієнтація в навколишньому, саморозвиток та створення нового. Він розширює розуміння людиною себе й світу, тому центральним механізмом його створення є розуміння (Луков, 2013).

Зупинимося на основних стратегіях та механізмах нарративного конструювання досвіду, які великою мірою зумовлені рівнем розвитку інтерпретаційних процесів особистості.

У разі сформованості інтерпретаційних процесів на передсмисловому (значенневому) рівні, що відповідає біологічному виміру розвитку особистості, стратегію нарративного конструювання досвіду особистості може бути визначено як стагнуючу. Провідним механізмом нарративного конструювання досвіду тут виступає процес квазіінтерпретації, зумовлений порушенням взаємодії внутрішнього та зовнішнього контекстів: «застряганням», «залипанням», жорсткою фіксацією особистісного тексту щодо одного з них. Через

таку ригідність смисл і значення тексту як фігури в полі стають також нерухомими, що відповідає втраті здатності до творчої пошукової активності суб'єкта. Його особисті вибори знеструлюються. Людина ніби діє «за сценарієм», який може бути імпліцитним, неусвідомленим, уявним тощо. Процес інтерпретації блокується, самостійне конструювання досвіду унеможливується.

У свою чергу, сформованість інтерпретаційних процесів на смислового та метасмислового рівнях, що є характерним відповідно для соціального та особистісного вимірів розвитку, зумовлює задіяння розвивальних стратегій конструювання досвіду. Так, стратегія конструювання досвіду на смислового рівні може бути визначена як смислопоглинальна. Основним механізмом нарративного конструювання досвіду тут постає інтерпретація із застосуванням запозичених соціокультурних схем, що, у свою чергу, зумовлено неузгодженістю зовнішнього та внутрішнього контекстів, їх «мерехтінням».

У свою чергу, провідним механізмом нарративного конструювання досвіду на метасмислового рівні є створення власних інтерпретаційних схем, яке здійснюється особистістю в процесі діалогу з Іншим (за М.М. Бахтіним). Відповідно, стратегію конструювання досвіду на цьому рівні можна визначити як смислороджувальну.

Отже, нарратив виступає не лише важливим інструментом розуміння та інтерпретації особистого досвіду, навколишньої реальності, а й провідним засобом саморозуміння, самоконструювання та особистісного зростання.

Висновки. Нарративне конструювання досвіду – це процес безперервного смислотворення, один із найбільш продуктивних способів організації смислів за допомогою залучення соціокультурних та особистісних інтерпретаційних схем. Основною його характеристикою є смислова інтеграція окремих блоків (подій) у цілісний дискурс.

Інтерпретація як один із провідних механізмів конструювання досвіду особистості, що розвивається, передбачає породження нових смислів шляхом діалогічної взаємодії зовнішнього та внутрішнього контекстів, а також використання наявних в особистості інтерпре-

таційних схем.

Продуктивне конструювання досвіду особистості є факультативною складовою її розвитку та передбачає актуалізацію її інтегративних ресурсів, спрямованих на:

- продуктивне переосмислення, переструктурування, трансформацію досвіду особистості відповідно до актуальних цілей та завдань;

- генерування нових форм життєздійснення особистості, за рахунок використання ресурсів, що породжуються багаторівневою динамікою смислової системи особистості;

- забезпечення саморозвитку як стратегічного фактору життєздійснення.

Основні характеристики нарративного конструювання досвіду співвідносяться з провідними вимірами розвитку особистості – біологічним, соціальним та особистісним та рівнем розвитку інтерпретаційних процесів, притаманних кожному з цих вимірів. Відповідно основними видами нарративного конструювання досвіду виступають квазінарративний, нарративний та метанарративний, а його основними типами – ситуативний, подієвий та смисловий. Провідними психологічними механізмами виступають квазіінтерпретація, інтерпретація та діалог.

Різні конфігурації співвідношень внутрішнього і зовнішнього контекстів можуть сприяти як блокуванню, так й активізації інтерпретаційних процесів особистості, що, у свою чергу, зумовлює формування в неї продуктивних або стагнующих стратегії дискурсивного конструювання досвіду.

Розвиток особистості у межах постнекласичного герменевтичного підходу передбачає формування здатності до самоосмислення та осмислення світу через засвоєння основних культурних дискурсів, конструювання на цій основі життєвого досвіду як однієї із провідних умов формування прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готовності до свідомого життєвого вибору та самореалізації.

Перспективи подальшого дослідження проблеми в теоретичній сфері ми пов'язуємо з визначенням психологічних закономірностей та механізмів нарративного конструювання досвіду людьми різних вікових груп; у прикладній сфері – з розробкою нарративних

технологій розвитку особистостей з різним рівнем нарративної компетентності за кризових суспільних умов та в критичних ситуаціях життя.

References:

- Bart, R. (1994). *Semiotika. Poetika: izbrannyye raboty*. [Semiotics. Poetics: Selected Works]. Moskva: Progress-Universus [in Russian].
- Bakhtin, M. M. (1975). *Voprosy literatury i estetiki: issledovaniya raznykh let*. [Questions of literature and aesthetics: studies of different years]. Moscow: Khudozhestvennaya literatura [in Russian].
- Brokmeyyer, Y., Kharre, R. (2000). Narrativ: problemy i obeshchaniya odnoy al'ternativnoy paradigmy. [Narrative: Problems and Promises of One Alternative Paradigm]. *Voprosy filosofii* [Questions of Philosophy], 3, 29-42 [in Russian].
- Bruner, Dzh. (2005). Zhizn' kak narrativ. [Life is like a narrative]. *Post-neklassicheskaya psikhologiya* [Post-nonclassical psychology], 1(2), 9-29 [in Russian].
- Bruner, Dzh. (2006). *Kul'tura obrazovaniya*. [The culture of education]. Moskva: Prosveshcheniye [in Russian].
- Vygotskiy, L. S. (1986). *Psikhologiya iskusstva*. [Psychology of art]. Moskva: Iskusstvo. Gadamer, KH.-G. (1988). *Istina i metod*. Moskva: Progress [in Russian].
- Dem'yankov, V. Z. (1989). *Interpretatsiya, ponimaniye i lingvisticheskiye aspekty ikh modelirovaniya na EVM*. [Interpretation, understanding and linguistic aspects of their computer modeling]. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta [in Russian].
- Dzherdzhen Dzh. (1995). Dvizheniye sotsial'nogo konstruksionizma v sovremennoy psikhologii. [The movement of social constructionism in modern psychology]. *Sotsial'naya psikhologiya: samorefleksiya marginal'nosti: Khrestomatiya*. [Social psychology: self-reflection of marginality: Reader]. Moskva: INION RAN, 51-73 [in Russian].
- Kalmykova, Ye. S., Mergentaler, E. (1998). Narrativ v psikhoterapii: rasskazy patsiyentov o lichnoy istorii. [Narrative in psychotherapy: patients' stories about personal history]. *Psikhologicheskii zhurnal* [Psychological journal], 19(5), 97-103 [in Russian].
- Kaprara, Dzh., Servon, D. (2003). *Psikhologiya lichnosti*. [Psychology of Personality]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
- Krossli, M. L. (2013). Narrativnaya psikhologiya. Samost', psikhologicheskaya travma i konstruirovaniye smyslov: monografiya. [Narrative psychology. Self, psychological trauma and the construction of meanings: a monograph]. Khar'kov: Gumanitarnyy Tsentr [in Russian].
- Leont'yev, D. A. (2013). Lichnostnoye izmereniye chelovecheskogo razvitiya. [Personal dimension of human development]. *Voprosy psikhologii* [Questions of psychology], 3, 67-80 [in Russian].
- Lukov, Val. A., Lukov, Vl. A. (2013). Tezaurus kak oriyentatsionnyy kompleks. [Thesaurus as an orientation complex]. *Znaniye. Ponimaniye. Umeniye* [Knowledge. Understanding. Skill], 2, 107-110 [in Russian].
- Maddi, S. R. (2005). Smysloobrazovaniye v protsesse prinyatiya resheniy. [Meaning in the decision-making process]. *Psikhologicheskii zhurnal* [Psychological journal], 26(6), 87-101 [in Russian].
- Mashbyts, Yu. I. (2002). Psykholohichni mekhanizmy navchannia: teoretyko-metodolohichni aspekty. [Psychological mechanisms of learning: theoretical and methodological aspects]. *Rozvytok pedahohichnoi i psykholohichnoi nauky v Ukraini 1992 – 2002. : zb. nauk. prats do 10-richchia APN Ukrainy*. [Development of pedagogical and psychological science in Ukraine 1992 - 2002. : coll. of science works for the 10th anniversary of the Academy of Educational Sciences of Ukraine]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Porshnev, B. F. (1979). *Sotsial'naya psikhologiya i istoriya*. [Social psychology and history]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Sapogova, Ye. Ye. (2020). *Labirinty avtobiografii: ekzistentsial'no-narrativnyy analiz lichnykh istoriy*. [Labyrinths of autobiography: an existential-narrative analysis of personal stories]. Sankt-Peterburg: Aleteyya [in Russian].
- Smulson, M. L. (2003). *Psikhologiya rozvytku intelektu : monografiya*. [Psychology of intellect development: a monograph]. Kyiv: Nora-Druk [in Ukrainian].
- Trufanova, Ye. O. (2018). *Sub'yekt i poznaniye v mire sotsial'nykh konstruksiy*. [Subject and cognition in the world of social constructions]. Moskva: Kanon+ ROOI «Reabilitatsiya» [in Russian].
- Fridman, Dzh., Kombs, Dzh. (2001). *Konstruirovaniye inykh real'nostey: Istoriy i rasskazy kak terapiya*. [Constructing Alternate Realities: Stories and Narratives as Therapy]. Moskva: Klass [in Russian].
- Chepeleva, N. V. (Red.). (2009). *Problemy psikhologicheskoy germeneytyki*. [Problems of psychological hermeneutics]. Kiyev: NPU imeni M.P. Dragomanova [in Russian].
- Chepeleva, N. V. (2020). Interpretatsiya kak mekhanizm konstruirovaniya opyta lichnosti. [Interpretation as a mechanism for constructing the experience of the individual]. *Aktualni problemy psikhologii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psikhologii imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy*. T. II: Psykholohichna hermenevtyk [Actual problems of psychology. Collection of scientific works of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. Vol. II: Psychological hermeneutics], 12, 4-18 [in Russian].
- Chepeleva, N. V. (2011). Leytmotyv yak providna liniya rozvytku osobystosti. [The leitmotif as a leading line of personality development]. *Aktual'ni problemy psikhologii : zb. nauk. prats' Instytutu psikhologii imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny*. T. II.: Psykholohichna hermenevtyka [Actual problems of psychology: coll. of science Proceedings of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. II.: Psychological hermeneutics], 7, 5-14 [in Ukrainian].

Chepelieva, N. V. (Red.). (2019). *Dyskursyvni tekhnologii samoproektuvannia osobystosti: monohrafiia*. [The leitmotif as a leading line of personality development]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> [in Ukrainian].

Mass. London: The MIT Press, 75-76.

Chepelieva, N. V., Rudnytska, S. Yu. (2018). Psykholohichna kharakterystyka osobystosti, zdatnoi do samoproektuvannia. [Psychological characteristic of a personality capable of self-projection]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 1, 71-77 [in Ukrainian].

Наталія Василівна Чепелєва

Дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-дослідної роботи Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

Світлана Юрївна Рудницька

Доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

Shmid, B. (2003). *Narratologiya*. [Narratology]. Moskva: YAzyki slavyanskoj kul'tury [in Russian].

НАРАТИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Baddeley, J., Singer, J. A. (2007). Charting the life story's path: narrative identity across the life span. *Handbook of narrative research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage, 177-202. Doi.org/10.4135/9781452226552.n7

АНОТАЦІЯ

Наративне конструювання особистісного досвіду тлумачиться як смислова інтеграція окремих подійних блоків життя індивіда в зв'язну цілісність шляхом мовленнєвих практик у процесі особистісного смислотворення.

Bauer, J. J., McAdams, D. P. (2004). Personal growth in adults' stories of life transitions. *Journal of Personality*, 72, 573-602. Doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00273.x

Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge*. Doubleday & Company, New York.

У межах психолого-герменевтичного підходу особистісний досвід розглядається як смислова система, що конструюється із плінних подій (особистий досвід) шляхом відбору значимих для особистості на даний момент подій та впорядкування їх у певні наративні структури. Провідним механізмом даного процесу виступає інтерпретація, яка передбачає породження нових смислів через задіяння процесу діалогічної взаємодії внутрішнього та зовнішнього контекстів особистості. При цьому значну роль у процесі наративного конструювання досвіду відіграють культурні зразки, в яких відображено основні соціокультурні інтерпретаційні схеми.

Brockmeier, J., Carbaugh, D. (2001). Narrative and identity. *Narrative and identity: studies in autobiography, self, and culture*. Amsterdam: John Benjamins.

Burr, V. (1995). *Social Constructionism*. London-NewYork: Routledge.

Gotdiener, M. (1998). *Postmodern Sensitivities. Material Culture & the Form of postmodern life*. Oxford: Blackwell.

Harré, R. (1989). *Language games and the texts of identity. Texts of Identity*. Sage: London.

McAdams, D. P. (2008). Personal narratives and the life story. *Handbook of personality : theory and research (3rd ed.)* / In O. John, R. Robins, L. Pervin (Eds.). NewYork: Guilford Press, 242-262.

Polkinghorne, D. E. (1989). Narrative Knowing and the Human Sciences. *American Journal of Sociology*. 95(1), 258-260.

Potter, J. (1993). A model of discourse in action / Jonathan Potter, Derek Edwards, Margaret Wetherell. *American behavioral scientist*, 36(3), 383-401.

Sarbin, T. R. (1986). The narrative as a root metaphor for psychology. *Narrative psychology : the storied nature of human conduct* / In T. R. Sarbin (Ed.). NewYork: Praeger, 3-21.

Shotter, J. (1997). The Social Construction of our Inner Selves. *Journal of Constructivist Psychology*, 10, 7-24.

Write, H. (1973). *Metahistory: the Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.

Varela, F. J., Thompson, E., Rosch E. (1991). *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge.

Конструювання особистого досвіду, розуміння реальності та себе в ній є однією з найважливіших умов особистісного розвитку, оскільки у наративі, відображено та об'єктивовано смислові структури особистості. Саме вони забезпечують орієнтацію особистості в сфері її існування в соціокультурному середовищі, тобто виступають як механізми смислової регуляції життєдіяльності людини.

Основні характеристики наративного конструювання досвіду співвідносяться з провідними вимірами розвитку особистості – біологічним, соціальним та особистісним та рівнем розвитку інтерпретаційних процесів, притаманних кожному з цих вимірів. Відповідно

основними видами нарративного конструювання досвіду виступають квазінарративний, нарративний та метанарративний, а його основними типами – ситуативний, подієвий та смисловий. Провідними психологічними механізмами виступають квазіінтерпретація, інтерпретація та діалог.

Ключові слова: психолого-герменевтичний підхід, нарративне конструювання досвіду, розвиток особистості, інтерпретація, особистісний досвід, діалог, характеристики нарративного конструювання досвіду.

Natalia Chepeleva

The full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Deputy Director of Research Work of G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Svitlana Rudnytska

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of Laboratory of Cognitive Psychology of G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

NARRATIVE CONSTRUCTION OF PERSONALITY'S EXPERIENCE

ABSTRACT

Narrative construction of personality's experience is interpreted as a semantic integration of single eventive blocks of individual's life into a coherent wholeness by means of speech practices in process of personality's meaning creation.

Within the framework of psychological and hermeneutic approach, personality's experience is considered as a semantic system constructed from running events (personality's experience) by selecting events that are significant for a personality at the current moment and by arranging them into certain narrative structures. The leading mechanism of this process is interpretation, which considers the generation of new meanings through the use of process of dialogic interaction between internal and external contexts of a personality. At the same time, cultural patterns, which reflect the main sociocultural interpretive schemes, play a significant role in the process of narrative construction of experience.

Construction of personality's experience, understanding reality and oneself in it is one of the most important conditions for personality's development, since the semantic structures of a personality reflect and objectify in a narrative. These very structures ensure the orientation of a personality in the sphere of one's existence in a socio-cultural environment, that is, they act as mechanisms of semantic regulation of human's activities.

The main kinds of narrative construction of experience are therefore quasi-narrative, narrative and meta-narrative, and its main types are situational, eventive and semantic. The leading psychological mechanisms are quasi-interpretation, interpretation and dialogue.

Keywords: psychological and hermeneutic approach, narrative construction of experience,

personality's development, interpretation, personality's experience, dialogue, characteristics of narrative construction of experience.

How to cite (як цитувати):

Chepeleva, N., & Rudnytska, S. (2022). NARRATIVE CONSTRUCTION OF PERSONALITY'S EXPERIENCE. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 8(2), 7-17. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.1> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 05.01.2022

Дата рекомендації до друку: 14.02.2022

Дата оприлюднення: 28.02.2022